

En allmännyttas uppgång och fall

Den svenska allmännyttan ansågs länge unik, men till slut sprack den, lite mer för varje år. En förändring så långsam att vi knappt märkte den. Först var det ett tält i skogen. Året efter blev det två. Skulle Wienmodellen vara möjlig i Sverige? Eller en nationell bostadsstiftelse som i Finland? Varför saknas vision och variation för sociala bostäder frågar sig Fredrik Bergman.

Han säger att det är bättre med ordentliga minusgrader än med fukt och plus. Mattias bor under Kungsbron i Stockholm, under en presenning. Och i skogen nära Snösätra bor systrarna i ett tält. Det är vinter nu, deras drömmar handlar om att en dag få flytta in i en husvagn. På de långa nattbussresorna till Norrtälje sover Joje längst bak i bussen, natt efter natt. "Chaufförerna har aldrig klagat på att jag lägger upp benen. Jag tror att de förstår." Andra sover som Hannes i den långa Rådhusgången på Kungsholmen, det är som att bo i en rödmålad underjordisk grotta. De hemlösa sover här under korta perioder, ständigt väckta av vakter.

Sist när det var mat- och kläudtdelning på Medborgarplatsen – en söndag varje månad – var kön så lång att jag undrade om det var filminspelning eller på riktigt. Det var på riktigt. Där var drogpåverkade blandat med fattigpensionärer och människor som såg ut att ha psykiska problem, ett lämmeltåg i grånade och slitna kläder, många med fel skor mitt i vintern. Bra att kläudtdelningen äger rum på ett torg i city – det blir som en manifestation. Vyn påminner om matkravallerna 1917, när människor på Södermalm köade för att få köpa potatis. Medan detta skrivs publicerar Olof Palmes son Joakim Palme en debattartikel i DN med rubriken: "Ingen talar om att Sverige inte längre är en välfärdsstat."

Ja, vad hände med den generella välfärden när det allmänna inte ens tryggar rätten till en bostad längre?

Visst, några av dessa hemlösa skulle nog kunna få plats på något av stadens akutboenden. Men de pallar kanske inte att dela rum med människor som är höga, som skriker på nätterna eller som stjälar deras saker. Den svenska allmännyttan ansågs länge unik, men till slut sprack den, lite mer för varje år. Och det är som med all långsam förändring. Vi reagerar inte. Vi vänjer oss. Först är det ett tält i skogen. Året efter är det två.

Allmännyttan hade sitt ursprung i den bostadssociala utredningen, beställd 1933 av socialminister Gustav Möller. I Sverige skulle vi bort från lortsveriges stigmatiserade fattigbebyggelser, bort från dragiga statarlängor och socialt utpekade barnrikehus. Vi skulle inte ha "sociala bostäder" som i andra länder. Samhällsklasserna skulle blandas i de nya kommunala hyreshusen. De allmännyttiga bostäder som socialdemokraten Möllers utredning resulterade i kom att bli en av hörnpelarna i den generella svenska välfärdspolitik, tillsammans med storheter som – det allmänna barnbidraget, den allmänna sjukförsäkringen och den allmänna tandvården.

I vårt land skulle det inte synas på tandraden vem som hade ärvda pengar. Alla vuxna i landet skulle betala skatt men alla skulle också ha del av förmånerna. Vi skulle ha allmännyttiga bostadsbolag, där de som fått problem i livet bodde blandat med människor som det gått bra för. Och var det knappt med pengar till hyra, gick det att ansöka om bostadsbidrag. Rikspolitiken såg till att landets kommuner fick förmånliga lån för nybyggnation av allmännytta.

Visst. I en del kommuner ser allmännyttan fortfarande ut ungefär som i Möllers visioner. Allmännyttan i Göteborg har länge setts som en förebild. Den är stor och spridd över staden, rymmer många inkomstlägen. Men även här skakar folkhemmet. Lägenheterna räcker inte till. Människor sover under vägbron vid Göta älvstunneln och i bilar i hamnen. Under

Älvsborgsbron står husvagnar parkerade.

I det stora hela har allmännyttan utsatts för så många prövningar i så många år att det är en ideologiskt trött allmännytta vi idag ser. Mängder av hyresrätter har sedan 1980-talet sålts till privata fastighetsbolag eller gjorts om till bostadsrätter. Eller så har de lyxrenoverats så att människor med en utsatt ekonomi inte kan bo kvar – väldokumenterat i boken Renovräkt. Och som en följd av EU-medlemskapet fick vi Allbolagen och kravet på konkurrenskraft även i allmännyttan, vilket rimmade illa med ambitionen att förse behövande med bostäder. I vissa kommuner finns det inte längre någonting kvar som kan kallas för allmännytta. Lidingö är en sådan kommun. All egentlig allmännytta har sålts ut. Lidingö har idag sociala bostäder snarare än allmännytta. Ibland har Lidingös brist på kommunala bostäder varit så besvärlig att kommunen fått köpa in bostadsrätter till socialförvaltningen för uthyrning.

LIDINGÖ SJUKHUS

Det skymmer utanför sjukhusentrén vid Lidingös nedlagda sjukhus. Endast en människa syns till i den väldiga väntsalen – en ensam kille från Sydsudan som sitter och väntar på ett telefonsamtal. Han är belyst av takets starka lysrörssken, reflekterande mot vita dörrar, vita väggar. Detta är hans hem. Han är tacksam över att ha någonstans att bo, men visst är det lite konstigt att bo i sjukhussalar i ett sjukhus som snart ska rivas. Flyktingarna bor högst upp i byggnaden, lika starkt lysrörsljus där, längs en korridor med grått linoleumgolv med gummi upp på väggarna, möjligt att städa med högtryck. Brandsprutor som enda väggprydnad i korridorerna. Så här ser det inte ut hos andra människor på Lidingö. Flyktingarnas gemensamma kök är avdelningsköken. Hade jag velat bo där? Nej.

Å andra sidan. Hur skulle politikerna göra? När flyktingboenden och annat planeras i ett bostadsområde, uttrycks direkt protester från dem som äger villor och bostadsrätter. Och det är inte konstigt. För där hyresrätter

har omvandlats till bostadsrätter har människor ofta belånat sig hårt och mycket – vem vill då att bostaden ska sjunka i värde? Om sociala boenden placeras i kvarteret kan fastighetsvärdet svaja till. Att bygga många hyresfastigheter i ett område får samma effekt. Så att placera de sociala bostäderna i det gamla sjukhuset som snart ska rivas, på behörigt avstånd från bostadsrätter och villor, kanske var det ett sätt att hålla nere konflikterna på ön.

Ja, vad händer när allmännyttan går sönder?

Några andra spår.

På Lidingö har människor med en svag ekonomi fått svårt att överhuvudtaget etablera sig i boendet. Läser en insändare i Lidingö Nyheter.

"Men vilka ska jobba här? Inte många i tilltänkt personal får råd med bostad på hitsidan om bron. Många av dem åker redan långa sträckor från Stockholms kranskommuner eftersom vi inte någonstans på ön bygger för människor med lägre och måttliga inkomster – handelsanställda, sjukvårdsbiträden, farmaceuter, sjuksköter-skor, poliser, lärare...

Lidingö blir med majoritetens politik en alltmer exklusiv och segregerad stad, som får svårare att rekrytera arbetskraft till rimliga löner, inte bara till Hälsans hus men också till förskolor, skolor och handel."

I mina möten med människor i hemlöshet har jag också märkt ett annat fenomen. Om allmännyttan minimeras så hårt att bara de mest utsatta och prioriterade grupperna från kapitel fem i socialtjänstlagen kan räkna med en kommunal bostad – människor som riskerar att gå under i missbruk, eller som har diagnosticerade fysiska eller psykiska funktionsnedsättningar – då minskar människors motivation att bli nyktra och vältränade. En hemlös kille jag känner berättade att han alltid tar två öl innan han går upp till socialsekreteraren. Och en tjej säger att det vore ostrategiskt för henne att börja arbeta. Det är osmart att avsluta missbruket för snabbt och på egen hand, för den som vill ha en bostad från

socialförvaltningen.

Eftersom personer med ett aktivt missbruk trots allt har socialtjänstlagen på sin sida vad gäller möjligheten att få en bostad, är bostadsbristen kanske allra värst för de som tillhör den så kallade strukturella hemlösheten. Hit hör en stor mängd utrikesfödda, men också de som exempelvis blivit bostadslösa efter en skilsmässa eller efter att ha bott hemma hos en förälder som dött. Det är människor som kanske inte har någon annan diagnos än själva hemlösheten. De strukturellt hemlösa är en ökande grupp. Och kanske är detta den grupp som har det allra värst idag. Detta menar bland andra bostadsforskaren Martin Grander. De faller mellan alla stolar, blir aldrig prioriterade.

Enligt Boverket råder det idag bostadsbrist i 243 av landets 290 kommuner. Och 2017, när Socialstyrelsen senast gjorde en rapport över hemlösheten i Sverige uppgick de hemlösa till 33 000. 2005 visade motsvarande rapport 17 800 hemlösa. Hemlöshetsstatistiken går helt fel i detta land. Något annat som händer när allmännyttan vittrar sönder är att det uppstår ett Svarte Petterspel med samhällets fattiga. De får bo var de vill – bara inte här. Ibland vill kommunerna inte acceptera att en bostadslös bidragstagare skulle vara skriven i just deras kommun:

"För ett halvår sedan bodde han i tre månader hos en tjej i en annan kommun. Vi menar att han bör räknas till den kommunen."

Många som flyttat runt får på detta sätt genomlida svåra och komplicerade tillhörighetsutredningar. I mångt och mycket är det 1700-talets svenska by- och sockenpolitik som spelas upp på nytt. På 1700-talet utgick ofta bötesstraff för den bybo som erbjöd en fattig människa ett rum på vinden. Här i en byordning för Lomma:

"Ingen må inhyses hjon eller annat folk av nämnda slag på sina ägor intaga innan åldermannen givit yttrande till bifall. Bryter någon däremot pligte han 2 daler Silvermynt och svarar för att slikt icke sker samt att den omnämnde strax bortföres

utan att byamännen sådant begärt eller påtalat.”

En annan sida av Svarte Petterspelet med samhällets utsatta är social dumpning. Kommuner som Lidingö, Sigtuna och Solna är alla beskyllda för att ägna sig åt det. Lidingö kommun har lyckats kringgå bostättningslagen för flyktingar och fått acceptans efter rättslig prövning för att flyktingar endast behöver ha säkra lägenhetskontrakt på ön under den tvååriga etableringstiden (då staten står för fiolerna). Sen måste de hitta annat boende – och det lär de inte hitta på ön. Aftonbladet har uppmärksammat hur Lidingö skeppar över flyktingar till fattiga landsbygdskommuner efter de två åren, bland annat till Filipstad. I välbärgade Solna kommun stoltserar politiker och tjänstemän med att kostnaderna för försörjningsstöd hållits nere och rentav minskat under senare år. I fattiga Kramfors kommun däremot, dit bland andra Solna har skickat människor med försörjningsstöd, har kostnaderna ökat kraftigt.

Mer om detta står att läsa i Statskontorets nya kartläggning över social dumpning i Sverige. En kommunföreträdare som intervjuas i rapporten förklarar:

”Vi såg en otrolig ökning av nya ärenden förra året. Det var mycket tydligt att personerna flyttade hit därför att vi har lediga bostäder, inte för att det skulle finnas jobb. Vår budget för ekonomiskt bistånd är oförändrad. Så andra verksamheter måste skäras ned för att det hela ska gå runt.”

Hur barn drabbas av social dumpning och ständiga förflyttningar kan vi bara ana. Flera kommuner som blivit föremål för social dumpning är idag i färd med att riva allmännyttiga bostäder för att inte ytterligare förvärpa ekonomin, exempelvis Hällefors, Hultsfred och Filipstad. Spelar ingen roll att husen ibland är i gott skick.

BOLAGSHAGEN I KÄRRGRUVAN

Jag vandrar runt i Bolagshagen i Kärrgruvan, en ort strax utanför Norberg i Västmanland. Kärrgruvan är nästan typexemplet på ett samhälle utsatt för social dumpning –

belägen en bra bit från tätorten, långt till skolor och annan service. Begränsade möjligheter att få arbete. Första hyrorna brukar den rika storstadskommunen stå för, sen hamnar allt i knät på småkommunerna. De stora orangea huskropparna på en ort utan livsmedelsbutik har ofta bytt ägare. Det är många boende här men ont om krukväxter i fönstren. Trötta bilar på parkeringen. Skolan har lagts ned, men korvkiosken finns kvar. De stora huskropparna byggdes på 1960-talet då det behövdes arbetskraft till bergslagskommunens hyttor och gruvor. Idag har Norbergs kommun en arbetslöshet över rikssnittet. Den sociala dumpningen skickar ut människor med ekonomiska problem till en landsbygd där det är riktigt svårt att få jobb, ibland rentav svårt att handla hem mat.

I Finland är situationen bättre. Här har man försökt avveckla Svarte Petterspelet. Sedan 2008 har Finland ett nationellt hemlöshetsprogram, och ett gradvis ökande statligt ansvar. Redan på 1980-talet byggde Finland upp en nationell bostadsstiftelse med särskilt fokus på att minska hemlöshet – den så kallade Y-stiftelsen. Stiftelsen har idag drygt 17 000 lägenheter i mer än 50 kommuner. De både bygger och köper in fastigheter. Hos Y-stiftelsen och underorganisationen M2 kan människor direkt ansöka om lägenhet på alla orter där Y-stiftelsen finns, spelar ingen roll var de är skrivna. De som har störst behov av en lägenhet får förtur. Tanken är att fastigheterna ska finnas där jobben finns, företrädesvis i större städer. Medan hemlösheten ökat kraftigt i Sverige minskar den i både Finland och Norge.

De finska framgångsfaktorerna är en nationell hemlöshetsstrategi, Y-stiftelsen, en medveten satsning på Bostad först, samt en nybyggnationstakt som överstiger landets befolkningsökning. Det gör den inte i Sverige. Bostad först är från början en amerikansk idé – "housing first". Tanken är att människor med en svår livssituation – exempelvis aktivt missbruk – får en egen lägenhet oavsett hur livet ser ut, varefter de sedan får stöd att komma på bättre spår med

avgiftning, hälsa, ekonomi, arbete etcetera.

Men allt börjar med lägenheten. Bostad först finns också i Sverige, men endast i mindre skala, och bara i vissa kommuner. Här har det rentav gått bakåt. I Socialstyrelsens rapport om svensk socialtjänst från 2020 uppger 20 procent av landets kommuner att de arbetar med Bostad först, 2018 var det 22 procent.

Det vanliga i Sverige är fortfarande den så kallade bostadstrappan. Människor i aktivt missbruk ska via socialförvaltningen gradvis röra sig mot nykterhet, och stegvis byta bostad allteftersom, först akutboende sen stödboende, sen träningslägenhet och så vidare. Systemet innebär många uppbrott och förflyttningar. Och den som inte följer socialtjänstens tänkta progression trillar ner ett trappsteg eller två.

För det flertal som inte lyckas bli nyktra innebär detta eviga rundgångar i systemen. Bostadstrappan anses ofta ovärdig, då de utsatta inte har det besittningsskydd som andra hyresgäster har – enligt hyreslagen. De är lätta att vräka. Forskning pekar på att bostadstrappan är dyr, personalkrävande och ineffektiv jämfört med Bostad först.

”Systemet skapar inlåsningsmekanismer och fungerar inte som det är tänkt, det vill säga att man successivt ska avancera från lägre till högre steg”, konstaterar professorn och hemlöshetsforskaren Hans Swärd i den nyligen publicerade skriften *Hemlöshet i Norden*. Ändå lever Sverige kvar med denna modell.

När Finland stängt sina akutboenden med flerbäddssalar, har Sverige istället öppnat nya akutboenden. Under 1960- och 1970-talet när bostadsbyggandet pågick för fullt i Sverige, stängdes härbärgen och ungarshotell även här – en medveten och uttalad politisk ambition. Men sedan 90-talet rör vi oss åt andra hållet, öppnar nya akutboenden. Det är vidimerat att hotell- och härbärgeslösningar gör det svårare för människor att återvända till ett ”vanligt” liv.

Många går ner sig och introduceras för droger på härbärgena. Hans Svärd talar också om den indirekta effekten att fastighetsägare inte behöver öppna dörren för de utsatta när nu härbärgena finns.

Tanken med akutboenden är att människor ska övernatta någon natt i väntan på en stadigare och värdigare bostad. Men idag får fattigpensionärer och andra bo på akutboenden i delade rum med bokningar på ibland ett halvår eller längre. Inte sällan handlar det om att dela rum med människor som lider av psykos, som skriker och hör röster på nätterna. Eller med människor som injicerar heroin och som varje dag behöver få ihop pengar på alla sätt som går, vilket kan inbegripa stöld från rumskamrater.

När Albert Engström beskriver människorna som bor på fattigstugan i en novell från 1912 finns det stora likheter med dagens akutboenden – någon har spelat bort sina pengar, skriver Engström, någon har "vandrarblod", någon är en alltför ung ensamstående mor, någon är fängelsekund, nyss utsläppt. Någon har fysiska problem, svårt att gå.

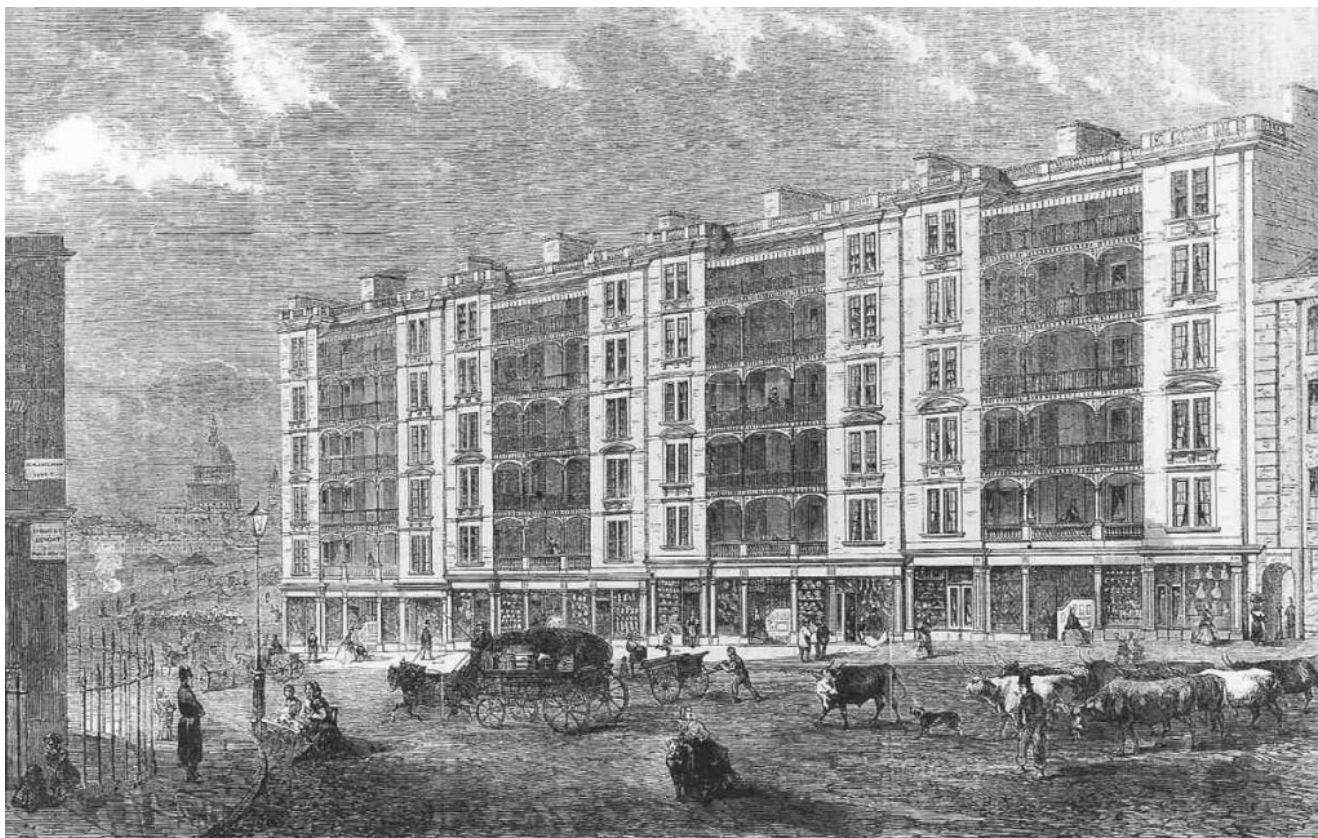
Fler grupper har tillkommit. Flyktingar fanns inte på Engströms tid. En annan kategori som fanns, men kanske inte i samma omfattning som nu – är människor med psykiska problem. Idag är det många som dagligen hör röster och som inte får någon annan samhällsomsorg än månadslånga bokningar på akutboenden. En del av dessa självmedicinerar. Psykiatrin menar att de sorteras under missbruk, medan kommunens missbruksdivision menar att de sorteras under psykiatri. Ingen vill bära ansvaret.

Jag möter människor som tycker att fängelse är ett bättre alternativ än akutboende. En del menar också att fängelse fungerar bättre än behandlingshem för den som vill tända av och komma på fötter. En kille berättar att han brukar begå en del stölder på somrarna för att få sitta inne på vintern. Till **Vilhelm Mobergs** roman *Raskens* skrev författaren ett tillägg senare i livet, om vad som hände Raskens fru Ida sedan hennes

man, den indelte soldaten dött. Sonen ville placera henne på fattigstugan som just bytt namn till ålderdomshem.

"Stället är detsamma som förr, om det så bytte namn tusen gånger" menar Ida. Hon säger: "Att dö på fattighuset... Det vore som om allt vad en strävat och knogat för under hela långa livet hade varit alldeles fåfängt."

Raskens Ida bad en bön om att få gå bort innan hon hamnade på fattigstugan. Bönen hörsammades.

Farrington road

Ett av de första storskaliga exemplen på sociala bostäder i Europa var de kommunalt byggda hyresfastigheterna på Farringdon Road i London. Området omkring Farringdon Road kännetecknades vid 1800-talets mitt av både sanitärt och humanitärt elände: vadhållning, bordeller och kriminalitet. Bostäderna var usla, människor bodde i förfallna kontorsbyggnader och i ockuperade lagerlokaler. Slakteriavfall blandades med hushållsavfall i de havererade avloppen. Det var från dessa kvarter Charles Dickens hämtade miljöerna till Oliver Twist. Talades det slum i London så var det här man menade.

Politikern och filantropen Sir Sidney Waterlow som tidigare gjort en privat markdonation till stadens utsatta, "garden to the gardenless", fick fart på Londonpolitikerna. Stadens fattigaste skulle få ett humant liv med värdiga bostäder.

De väldiga huskropparna Corporation buildings uppfördes på Farringdon Road i kommunal regi under 1860-talet. Och snart följde fler hus med samma syfte i samma område – bostäder för människor med en mycket knapp ekonomi. Tvätten skulle hängas på taket. Det var sovalkover i vardagsrummen och bostadsrum i källaren.

Mer än 1 000 fattigbostäder uppfördes på en och samma plats. Men husen fick dåligt rykte redan från början. De ansågs fula och socialt stigmatiserande. Visst, människor fick det kanske bättre än tidigare. Men områdets hårda sociala klassning bestod. Det var svårt att söka jobb för den som hade hemadress på Farringdon Road.

På 1970-talet revs corporation buildings efter liknande diskussioner om slumbostäder som innan de byggdes. Idag är det parkeringshus på platsen.

Var det så bra att klumpa ihop alla fattiga människor på ett och samma ställe? Frågan kan tyckas enkel att besvara. Klart att vi inte ska ha segregering och sociala bostäder. Men så träffar jag en kvinna som efter ett hårt liv just fått lägenhet. Hon tycker att det är jobbigt att vara den enda i hyreshuset med trasigt garnityr. Efter många år med missbruk har hon, trots sin relativa ungdom, inga tänder kvar. Hon känner sig socialt utpekad. Fick hon bo i ett hus där fler saknade tänder skulle hon känna sig mer bekväm, säger hon. En annan kvinna jag nyligen mötte uttryckte att det bästa med corona är munskydden. Med ett munskydd är det ingen som ser vem som har tänder och inte.

Människor tycks jämföra sig med andra. Så hur är det då att vara den enda i hyreshuset utan en riktig tandrad, eller hur är det för barn att växa upp i ett område där nästan alla familjer har sommarstugor och skidsemestrar – utom vår familj?

Barnen borde alltid ha ett ord med när bostadsfrågan diskuteras. Men att acceptera att människor utan tänder mår bäst av att bo tillsammans – är inte det att kapitulera? En vackrare lösning vore väl att återupprätta den fria tandvården. Men om det redan blivit så illa att landet skiktats och segregerats, är det i så fall inte bättre att människor slipper känna sig utpekade i huset där de bor? Diskuterar vi flyktingar och segregation, är det inte heller bergsäkert att alla mår bäst av att vara den enda familjen från Somalia, i en förort av bara svenskfödda.

Lundaprofessorn Benny Carlsson har forskat om varför somaliska flyktingar lyckas så mycket bättre på arbetsmarknaden i Minnesota än i Sverige. Han har särskilt studerat städerna Minneapolis och St Paul. En förklaring är att hit kom många somalier till samma plats och då kunde de hjälpas åt – starta företag, anställa, samverka och köpa varor av varandra. En slags Gnosjöanda växte fram. Carlssons studier visar att det är tio gånger så vanligt att migranter från Somalia startar eget i Minnesota som i Sverige. Eller för att tala med hans egna ord: "En etnisk enklav erbjuder en jordmån där invandrarföretagande och etniskt företagande kan spira."

Ändå vill jag tänka som **Gustav Möller** – en stor och fungerande allmännytta vill vi ha. Men i så fall en allmännytta för en ny tid. Kanske som i Österrike. Allmännyttan i huvudstaden Wien framhålls ofta som en vision. I Wien bor närmare 80 procent av befolkningen i en hyrd bostad, vilket sägs vara bland den högsta andelen i världen. För en jämförelse bor cirka en tredjedel av svenskarna i hyrda bostäder. Den politiska majoriteten i Wien har värjt sig mot att inrätta särskilda sociala bostäder. Staden har därför ett så stort bostadsbestånd av subventionerade kommunala lägenheter att hela 80 procent av Wienborna kvalar in i de inkomstlägen som krävs för ett boende i allmännyttan. Och forna låginkomsttagare får bo kvar om inkomsten senare höjs. Systemet gör att samhällsgrupperna blandas. Mängden kommunala

bostäder ger Wienborna möjlighet att få kontrakt efter bara ett års kötid.

Hyrorna hålls på en måttlig nivå genom kommunala subventioner, vilket förstås kostar staden en del. Å andra sidan behöver inte Wien lägga ner stora belopp på stödboenden, akutboenden och annat. Lägenhetsbeståndet i Wien ligger utspritt över hela staden vilket också minskar segregationen. Bostäderna finns både i nya och äldre hus. Skulle Wienmodellen vara möjlig i Sverige? Eller har de privata bostäderna blivit så många att det nästan överallt finns en majoritet som inte vill få ner bostadsbristen, då detta sänker bostädernas värde. Ja men den finska modellen då, med en nationell bostadsstiftelse, den kunde väl vara möjlig hos oss?

Utmärkande för Sverige verkar vara brist på både vision och variation. I Sverige är nästan alla boendeformer för socialt utsatta organiserade av socialtjänsten. Till skillnad från andra människor som navigerar på bostadsmarknaden har de utsatta alltid myndighetspersoner över sig som styr och ställer med deras liv. Känslan av att vara omyndig är så att säga ihållande. Och husen, är det inte lite ont om utsmyckningar? Människorna i tv-program som Husdrömmar eller Vem bor här?, har ju själva fått välja hur de vill bo. För den som växer upp på skuggsidan är det boende på annat sätt. Myndigheten väljer.

I Sverige saknas exempelvis den folkrörelse som i Storbritannien går under namnet Self help housing, där bostadslösa människor hyr ett nedgånget hus av en privat fastighetsägare eller av kommunen och själva rustar upp det för att sen flytta in med förmånlig hyra. De väcker liv i bostadsområdenas skamfläckar. Self help housingrenoveringarna sker ofta i föreningsform, i samarbete mellan hemlösa och en engagerad allmänhet. I flera fall har de boende senare kunnat köpa husen de renoverat. Pionjärerna för Self help housing är organisationen Gioscope i Hull, som idag rör om mer än 100 lokala fastigheter i och runt Hull. Men Self Help Housing

finns numera över hela England.

Stenbacken i Söderhamn är ett av mycket få exempel i Sverige på Self help housing. Andreas Helgesson och Leo Räisänen är två av eldsjälarna.

STENBACKEN

Stenbacken i Söderhamn är ett av mycket få exempel på att Self help housing skulle kunna vara möjligt i Sverige. Här tog en grupp människor i utsatthet för 15 år sedan över kommunala hyreshus som annars skulle ha rivits. Idag är kooperativet Stenbacken sedan många år ett välfungerande socialt företag och bostadsområde. Det drivs i nära samarbete med Söderhamns kommun. Husen ägs fortfarande av kommunen, men de boende ansvarar för all inre renovering och för utemiljön.

Något annat som nästan helt saknas i Sverige är sociala tiny houses-byar. Små fastigheter som människor i utsatthet själva är med och bygger, och sen bor i. Dessa varianter frodas vanligen i länder där skyddsnäten är ännu sämre. En hel folkrörelse är gryende runt Amerikas tiny housesbyar för hemlösa. Ett exempel är den icke vinstdrivande organisationen

Panza som byggt byar av tiny houses runt Olympia i Washington. De kallar sina byar för Quixotebyar. I Miguel de Cervantes berömda roman är Sancho Panza vapendragare till den osannolike riddaren Don Quixote.

Quixote Village i Olympia i USA. Foto Leah Nash

På ett liknande sätt supportar föreningen Panza sin tids ovanliga människor. Kyrkan upplät mark till den första Quixotebyn. Skulle det gå att uppföra liknande hus på kyrkans mark i Sverige? Kyrkan har stora markinnehav och ett diakonalt intresse. Quixotehusen är enkla men välfungerande, stora som en större husvagn, 14 kvadratmeter. Till varje by hör en gemensamhetsanläggning med dusch, tvätt och lokaler för mat, samvaro och tv-tittande. Människorna rör om sitt eget hus, inreder och bebor det efter eget huvud. Föreningen Panza ser över att området är välfungerande, delvis med volontärer, delvis med betald personal. Husen har byggts tack vare insamlingar och donationer.

SKAEVE HUSE

Vi har inga Quixotebyar och inte heller kommunala tiny

housesbyar – så kallade Skaeve huse – vilket finns i bland annat Danmark och Holland. När jag besöker Skaeve husbyn vid Spontinistvej i Sydhavn i Köpenhamn har jag först svårt att hitta den. Den ligger gömd mellan skogen och en idrottsplats, strax utanför bebyggelsen. Det är just så Skaeve husbyar ska placeras enligt filosofin, avskilt men ändå nära. Tanken är att detta ska vara "skeva hus för skeva människor", 30 kvadratmeter stora, enkelt byggda – takpapp istället för tegel. Här kan samhällets udda och okonventionella människor få ett eget litet hus, vanligen med förstahandskontrakt gentemot kommunen. Jag går runt och ser att någon omvandlat vardagsrummet till cykelverkstad, en annan använder rummet till växthus. Det går att utveckla det egna ganska långt, samtidigt som samhället finns med. Ett av husen i byn råds om av socialförvaltningen.

Problemet med fenomen som Skaeve huse är förstås risken för stigmatisering, att hyresgästerna verkligen blir en grupp helt för sig själva. En segregerad grupp av fattiga människor på en och samma plats. Är det kränkande att bo i ett kommunalt Skaeve huse eller är det befriande – att slippa passa in i ett socialt enhetligt flerbostadshus. Frågan kan med rätta diskuteras. I mina möten med Stockholms hemlösa har jag flera gånger hört människor drömma om både self help housingprojekt och om tiny housesbyar, men också om en modern form av 1800-talets arbetsinrättningar – bostad och arbete på en och samma gång.

Där tömde man stadens latrin, tillverkade kvastar för gatusopning, bakade bröd med försäljning över disk, drev tvättinrättningar och mycket annat. Boendet var alltid förenat med arbete. Denna syn på hemlöshet fanns i Sverige ända fram till 1980-talet, varefter arbetsdelen släpptes mer och mer. Sociala boende- och arbetskooperativ i Italien skulle kunna liknas vid någon sorts moderna arbetsinrättningar, gemensamt ägda av dem som arbetar. I Sverige upplever många det som elände att ha missbruket som enda sysselsättning, i brist på

annan sysselsättning.

Men hur ska utanförskapets människor någonsin få jobb i den cv-stinna konkurrensen. De får på sin höjd en plats för arbetsträning. Och arbetsträning, att få arbeta utan riktig lön – det känns så förnedrande att det återigen blir att titta ner i pillerburken.

Och så var det estetiken. När får Sverige lika spännande arkitektur för människor i utsatthet, som exempelvis arkitektbyrån Elemental i Chile ritar gång efter gång. Deras berömda "half a house", halva hus för människor med en blygsam ekonomi som senare är tänkta att bli hela hus när fastighetsägaren på egen hand bygger färdigt det sista.

Det fantastiska med "half a house", self help housing eller med Quixotebyarna är att de är så coola att människor kommer dit för att inspireras – trots att de är byggda av och för de ekonomiskt svagaste samhällsgrupperna.

Varför ser vi inget av detta i Sverige? Var finns socialpolitikerna som brinner för ämnesområdet? Den engagerade politikern och socialläkaren Gunnar Ågren summerade sin läkargärning bland Stockholms hemlösa med skriften Hemlöshet i Stockholm under tre decennier. Han konstaterar livserfaret:

"Synen på hemlöshet har för det mesta varit starkt ideologiskt präglad och det har funnits en ovilja att lösa hemlöshetsproblematiken möjligen därför att de hemlösa fyllt rollen som varnande exempel på hur det kan gå om man inte sköter sig."

Är detta den outtalade förklaringen till varför det händer så lite?

Text: Fredrik Bergman

Texten är skriven med stöd av Västra Götalandsregionens essäfond.